

HALLUCINOGENE CACTUSSEN

Peter Knippels

Het gebruik van bedwelmende stoffen is van alle culturen. Aan de ontwikkeling van die stoffen, zoals bier en wijn, wordt door antropologen wel het beschavingspeil afgemeten.

Terwijl in het Westen succulenten worden gekweekt om hun uiterlijk, wordt in de landen van herkomst geheel anders tegen de planten aangekeken. Doordat de planten daar al vele eeuwen groeien, zijn ze een onderdeel van het dagelijks leven en de cultuur geworden. Zo werden en worden planten als voedsel gebruikt (diverse soorten cactussen), als hulpmiddel bij de jacht (euphorbia's met hun giftige sap) of als grondstof voor drank of touw (agaven). Een andere categorie is het gebruik van succulenten om de hallucinogene eigenschappen van de plant. Het bekendste voorbeeld hiervan is *Lophophora williamsii*. Er zijn andere cactussoorten die vanwege hallucinogene eigenschappen werden (en soms nog worden) gebruikt. Over deze planten en over het menselijk gedrag, de rituelen en de cultuur van de volken in de herkomstgebieden van de planten gaat dit

artikel. Een opmerking vooraf: dit artikel is niet bedoeld als aanzet tot of als handleiding voor het gebruik van hallucinogene planten!

Plant aardige hallucinogenen

Bijna alle hallucinogenen zijn van plantaardige oorsprong, er bestaan enkele van dierlijke herkomst. Hallucinogenen kunnen als giftig worden geclassificeerd: ze veroorzaken immers bedwelming. In de algemene betekenis van het woord worden ze ook omschreven als narcotica, zelfs al werkt geen enkel hallucinogeen verslavend. De bekendste en de best herkenbare hallucinaties zijn de visuele hallucinaties. Ook met betrekking tot de andere zintuigen kunnen hallucinaties voorkomen. De planten danken hun werking aan een beperkt aantal chemische verbindingen die op een specifieke manier inwerken op bepaalde delen van het centrale zenuwstelsel.

Van de ongeveer 300.000 bekende plantesoorten zijn er niet meer dan 150 bekend om hun hallucinogene eigenschappen. In principe komt deze soort planten in alle werelddelen voor en werden (en soms ook worden) ze gebruikt door primitieve gemeenschappen. Het gebruik van hallucinogene planten kende in Westeuropa in de middeleeuwen zijn hoogtepunt. Alle hier bekende gebruikplanten behoren tot de familie der *Solanaceae* (de nachtschadefamilie). Voorbeelden zijn alruin en wolfskers. Mexico en Zuid-Amerika zijn de belangrijkste gebieden met betrekking tot het gebruik en voorkomen van hallucinogene planten. Uit inventarisaties is gebleken dat de Nieuwe Wereld rijker is aan hallucinogene planten dan de Oude Wereld.

Overzicht hallucinogene cactussen

In bijgaande tabel is een overzicht gegeven van alle cactussen waarvan bekend is dat ze hallucinogene eigenschappen hebben.

Lophophora williamsii

De bekendste en meest tot de verbeelding sprekende hallucinogene plant is *Lophophora williamsii*, in Mexico peyote genoemd. Uit archeologische opgravingen is gebleken dat de peyotecultuur ouder is dan 3.000 jaar. Reeds sinds de Spaanse invasie in de 15de eeuw wordt de cultuur bestudeerd en beschreven. Uit de eerste beschrijvingen blijkt dat een aantal Indianenstammen de peyote bij hun rituelen gebruikt: de Tarahumara's, de Chichimeca's en de Huichol-indianen. Deze stammen leefden (en leven) verspreid over het huidige Mexico. In het begin van deze eeuw heeft het gebruik van peyote zich naar het noorden (VS en Canada) verspreid.

De rituelen verschillen weinig per stam. De Huichols hebben het meest vastgehouden aan de oude rituelen. Het begin is de jaarlijkse jacht op de plant (het verzamelen in de natuur). Hierbij gaan 10 tot 15 deelnemers, onder leiding van een sjamaan (vergelijkbaar met een priester of geestelijk leider), op weg naar het voorouderlijk gebied waar de plant groeit. Dit kan een tocht van 300 km betekenen, die vroeger te voet werd afgelegd. Is men aangekomen op de plaats waar op de peyote moet worden gejaagd, begint de sjamaan met zijn verhalen over de oeroude peyotetraditie en smeekt hij bescherming af over de dingen die komen gaan. Wordt de eerste plant aangetroffen, dan heeft men 'de voetsporen van het hert' gevonden. De sjamaan spant zijn boog en schiet een pijl in de cactus. Deze speciale peyote wordt vergeleken met een stervend hert, men zingt er een speciaal lied voor en offert maïszaad. Hert, maïs en

peyote vormen de Huichol-drieëenheid. De peyote is de verbinding met het bovenna-tuurlijke.

Na het 'schietritueel' verzamelen de Indianen zoveel planten als ze nodig hebben en keren huiswaarts. De peyote wordt om verschillende redenen gebruikt: om gezondheid en voorspoed voor de stam af te dwingen en ten behoeve van het zaaifeest. Het ritueel is hetzelfde: onder invloed van het hallucinogeen wordt gedanst en gezongen. Zo'n ritueel kan dagenlang duren en is met veel mystiek omgeven. Daarnaast bestaan er ook genezingsrituelen, deze wijken echter af van het hier boven beschreven ritueel.

De belangrijkste hallucinogene verbinding in *Lophophora williamsii* is trimethoxyfenylethylamine, in de volksmond mescaline genoemd.

Trichocereus pachanoi

Deze cactus is de oudste magische plant van Zuid-Amerika. De geschiedenis van het gebruik gaat terug tot 1300 vC. In Zuid-Amerika wordt *Trichocereus pachanoi* de San Pedro-cactus genoemd. Uit deze naam blijkt invloed van het christendom. De plant wordt soms nog steeds gebruikt in Bolivia, Peru en Ecuador. Tegenwoordig wordt hij gebruikt om ziekten te genezen, voorspellingen te doen en allerlei soorten tovenarij te bezweren.

Net als bij Indianen in Mexico beginnen de rituelen met het zoeken en verzamelen van de planten. De sjamanen trekken jaarlijks naar de heilige valleien in de Andes waar de planten groeien. Daar aangekomen reinigt de sjamaan zich eerst. Behalve om planten te verzamelen, is hij hier ook om experts in magie en tovenarij te bezoeken.

San Pedro wordt in combinatie met enkele andere hallucinogene planten gebruikt. De planten worden tot sap verwerkt, dat wordt gedronken. Het effect, veroorzaakt door de mescaline uit de cactus, is vergelijkbaar met dat van de peyote: de gebruikers krijgen visuele visioenen en wanen zich in een andere wereld.

Denenburg 2, 2501 AD Den Haag
Aalwerf q 2804 MZ Gouda

Literatuur

Evans Schultes, R. & A. Hoffman - Over planten der goden - Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen (1979)

Naamgeving

Volgens de naamgeving van het IOS is *Echinocereus salmtyckianus* synoniem van *E. scheeri* en heet *Trichocereus pachanoi* nu *Echinopsis pachanoi*.

Boeken

Aat van Uijen

Ann Zwinger: A desert country near the sea - A natural history of the cape region of the Baja California. The University of Arizona Press, Tucson (1983). 399 pp. ISBN 0-8165-0983-3. Prijs f 39,90.

Dit boek is al niet meer zo recent, maar toevallig kwam ik het tegen in een natuurboekenwinkel in Amsterdam. Toen ik het doorbladerde vroeg ik me af waarom ik er nog nergens een bespreking van ben tegengekomen. Waarschijnlijk omdat het niet alleen maar over cactussen gaat, maar dat maakt het des te interessanter. Het is namelijk een beschrijving van de natuur van Baja California, dat lange schiereiland in het noordwesten van Mexico. De schrijfster doet verslag van haar tochten die ze er met haar gezin door de woestijnen en de bergen en langs de kusten heeft gemaakt. Ze weet dat niet alleen heel boeiend te doen, maar ze geeft ook nog erg veel informatie. Talloze planten en dieren worden gevonden, bestudeerd en beschreven. Niet alleen vogels, insecten en reptielen, maar ook zeedieren weten te boeien. De rijkdom van de flora blijkt enorm. Zo leer je het gebied in zijn natuurlijke samenhang kennen.

Er staan veel zwartwitfoto's in, die echter matig zijn afgedrukt. Dat wordt goedge maakt door de talloze fraaie tekeningen van planten en dieren. Het is jammer dat een kaart ontbreekt, de lezer heeft er zodoende vaak geen idee van waar de betreffende passage zich afspeelt. Ik begrijp echter uit de titel dat het om het zuidelijke deel van het schiereiland moet gaan.

Achterin het boek zijn uitgebreide tabellen opgenomen met gegevens van planten en dieren. De lijst met planten vermeldt ook de bloeitijd van iedere soort, een gegeven dat je in weinig boeken en reisverslagen tegenkomt. Verder is er een bibliografie van maar liefst 14 bladzijden. Dit alles maakt het een heel informatief boek. Wie plannen heeft Baja California eens te bezoeken, moet het zeker te pakken zien te krijgen.

Brian Mathew: The genus Lewisia. The Royal Botanical Gardens, Kew (1989). 151 pp. ISBN 0-7470-2217-8. Prijs: f 75,80.

Lewisia is een geslacht van deels succulente rotsplanten uit Noord-Amerika, waarover enige tijd geleden een uitgebreid artikel in Succulenta heeft gestaan.

In deze serie van Kew Gardens verscheen ook Taylors *The genus Echinocereus* en het is te hopen dat er nog vele delen over meer geslachten zullen verschijnen, want het zijn prachtboeken. Niet alleen wordt een geslacht in zijn geheel en zeer uitputtend behandeld, de boeken zijn ook erg goed verzorgd. Men heeft er de voorkeur aan gegeven tekeningen als belangrijkste illustratie te gebruiken en deze overschaduwden de eveneens opgenomen foto's.

Van alle soorten en ondersoorten wordt een beschrijving gegeven, evenals literatuurverwijzingen, verspreidingskaarten en determinatiesleutels. Het gaat in dit boek om de botanische soorten, maar achterin is ook een lijst van hybriden en cultivars opgenomen. Verder vinden we een historische inleiding, hoofdstukken over biologische aspecten van het geslacht en aanwijzingen voor de verzorging. Alles bij elkaar is het een erg mooi en compleet werk dat de rotsplantenliefhebber niet mag missen.

Graadt van Roggenweg 5B, 3531 AA Utrecht

Cactussen met hallucinogene eigenschappen; een overzicht.

Latijnse naam	etnografie	doel/gebruik	chemische samenstelling
Ariocarpus fissuratus A. retusus	Tarahumara- en Huicholindianen	Tarahumaras: krachtige toverplant die krankzinnigheid veroorzaakt	verschillende fenylethylamine alkaloiden
Carnegia gigantea	bij indianen in Mexico en ZW van VS medicijn, geen gegevens over hallucinogene werking	Seri-indianen uit Sonora beschouwen Saguaro nuttig tegen reuma	verschillende alkaloiden
Coryphantha compacta	de Tarahumara-indianen in Oaxaca (Mexico) beschouwen C. compacta als een peyote	medicinale doeleinden	verschillende alkaloiden (o.a. fenylethylamine)
Echinocereus salm-dyckianus E. triglochidiatus	de Tarahumara-indianen zien beide als een valse peyote	volgens de indianen bezitten ze grote geestelijke kwaliteiten	bij E. triglochidiatus is een typtaninederivaat aangetoond
Epithelantha micromeris	gebruikt door Tarahumara-indianen in Chihuahua en Huichols uit Noord-Mexico	medicijnmannen: scherper zien en communiceren met tovenaars, hardlopers: sterker worden	alkaloïden en triterpenen
Lophophora williamsii	Tarahumara- en Huichol-indianen en andere stammen in USA en West-Canada	mythologische en religieuze betekenis: genezingsrituelen. In de USA gericht op krijgen van visioenen	30-tal alkaloïden van de fenylethylamine en tetrahydroisoquinoline; voornaamste is mescaline
Mammillaria craigii M. grahamii M. senilis	voor Tarahumara-indianen belangrijkste valse peyote	gebruikt als visueel hallucinogeen	een fenylethylamine
Pachycereus pecten-aboriginum	wordt gebruikt door de Tarahumara-indianen in Oaxaca	verschillende zuiver medicinale toepassingen	2 alkaloïden die duizeligheid en visuele hallucinaties veroorzaken
Pelecypora aselliformis	vermoeden dat deze cactus in Mexico beschouwd wordt als een valse peyote		alkaloïden
Trichocereus pachanoi	gebruikt door indianen in Zuid-Amerika, m.n. in het Andesgebied in Peru, Ecuador en Bolivia	hallucinogene bedwelming, m.n. gebruikt om voorspellingen te doen	verschillende alkaloïden belangrijkste is mescaline (2% van het gedroogde materiaal)